HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 5 Mayıs 1936 Sayı : 56

TÜRKİYEDE TIBBÎ FOLKLOR ÜZERİNE RAPOR [1]

Kitablarda, el yazması bir çok klasik tıb kitaplarında ve bazı mualecat mecmualarında halen Anadoluda ve İstanbulda yaşıyan tıbbi Folklar malumatı vardır. Bunlar pek çoktur ve en mühim kaynaklardandır. Bunların bir kısmı şehir kütüphalerinde bulunur. Miktarları pek çoktur. Muhtelif eşhas ellerinde ve tarihe meraklı olanlarda ve Üniversitemizin Tıb tarihi Enstitüsünde pek çok defterler, risaleler ve kitaplar vardır. Muhtelif tıbbi kitablardan ve halktan toplanarak vücude getirilmiş mecmualar pek çoktur. Bu kabil eserlere Anadolunun bir çok yerlerinde sık sık tesadüf olunur.

Sonra bütün bilgilerden bahis bazı ansiklopedik mecmualarda da tıbbi Folklara ait malumat pek çoktur. Evliya çelebi seyyahnameleri Foklorun bizde en zengin bir menbaıdır. Her husus hakkında bu eser kıvmetli bir müracaatgâhtır. Kültür bakanlığı bu folklora pek ehemmiyet vermektedir. Halk evleri resmi teşekküllerle beraber folklor sahasında da çalışmaktadırlar. İstadbulda halk evi (Halk Bilgisi heberleri) diye her ay bir mecmua neşreder. Onda bütün folklar malumatı vardır. Gerek bu mecmualar ve gerek tıbbî mecmualarda arada sırada tesadüf olunan makalaler ve tıp tarihi enstitüsünün vesikaları pek kıymetlidir.

Mevcut mecmualardaki folklor malumatı iki kısma ayrılır. Bir kısmı tamamen maddi tedavilerdir. Burada yalnız malum ve gayrı malum ilaçlar ehemmîyetlerine göre miktarları gösterilerek ve yahut gösterilmiye luzum görülmiyerek tarif ve metholunur. Bunlara ait iyi misaller varsa kayıt olunmuştur. Bunlar tarif olunmiyacak derecede çoktur. Diğer kısmı ruhi tedavilere aittir ki buarada afsunlar, muskalara ait numuneler vardır ve bunların tatbik zaman ve şekilleri yazılmıştır. [Keza bunlara ait bir çok numuneler vardır.] Veba ve Taundan sakınmaktan ve bu hastalıklardan kurtulmak maksadile yazılan eserlerde bu her iki tedavi şekillerine güzel misaldir. Maddi çaresi bulunmiyan hastalıklarda maneviyatı takviye etmek ve ruhi yollardan gitmek adet olmuştur ki bunun misalini Veba ve Taun gibi istilai hastalıklar hakkında yazılmış eserlerder görüyoruz. Mamafi di-

[1] Onuncu Arsıulusal Tıb Tarihi Kongresine tebliğ edilmiştir. Madrit, Eylül 1935

ğer klasik eserlerde de müellif ve mütercimler inansınlar veya inanmasınlar ruhi tedavilere dair misaller irae etmişlerdir. Telif zamanlarında mevcut olan ruhani tedaviler bu eserlerde yer bulmuştur. Manevi tadavilerin çoğu muska şeklindedir. Bunlar ekseriya hastalıklardan vikaye maksadile asılır. Bunların tertibinden bahis ayrıca eserler de yazılmıştır. Bir kısmı da ince kâğıtlara basılarak suya konarak içirtilmiş ve yutturulmuş ve yahut tüssü yapılmıştır. Bütün bu tarifattan bahis eserler voksa da müteferrik olan eser ve mecmualarda tariflerine ve misallerine çok tesadüf olunur. [Bizde folklora ait çok eser yazılmıştır. İstanbul kütüphaneleri bu cihetten çok zengindir.] İstanbulda bu folklorik malumatı toplatan bir çok alimler vardır. Bunlar meyanında Üniversite profesörlerinden, (dinler tarihi) Hilmi Ömer ve M. Halid vardır. Kendileri çok kıymetli misaller bulmuş ve bunları bana da vermek lütfünde bulunmuşlardır.

Eski harbiye nezareti de vaktile bu bilgileri askerler ve zabitler vasıtasile toplatmıştı. Sağlık bakanı da kendi sıhhi teşkilatı vasitasile bunları toplattırmış ve bir kısmı vilâyetlerin ayrı avrı neşredilen sıhhi coğrafyalar eserlerinde derç edilmiştir. Bu rapora klasik eserlerden misal seçmedik. Klasik malumatın bir araya getirilmesile birbirine benzer yerler çok görülür. Lakin bunların nerelerden toplandıkları yazılı değildir. İtikatlara müteallik malumat azdır. Bu gün yaşıyan folklorla müşabiheti olanları haizi dikkattir. Bir çoklarının menbalarını tesbit güç olduğundan bu cihetten her hususda eski yazma eserlerin taranması yapılmamıştır. Anadoludaki hekimlerden son iki senedir yapılan ankete gelen cevaplar bu raporun tanziminde tercih olunmuştur.

Tıbbi folklorun bizde intişar ve kökleşmesinde eski ananeler ve efsanelerin devam edip gelen tesirleri olduğu gibi eski eserler de bunda örnek olmuş ve bu eserler de pek eski örneklerin toplanmasile meydana gelmiştir. Ananelerin bu güne kadar devamı şayanı hayrettir. Bu ananeleri halk en mukaddes bir şey gibi aynen idame ettirmiştir. Nitekim eski misallerle yeni irad olunan misaller arasında çok benzeyişler buluyoruz. Farklar hemen pek azdır. Halk tababeti halkın edebiyat ve adetler gibi muhafaza ettiği bir şeydir.

Anadoludaki folklorda tıbbı nebevi misalleri büyük yer almıştır. İslâmiyetin tesiri peygamberimizin bir çok hastalık tedavilerinde folklorik esasları aynen kabul olunmuştur. Buna dair şarkın matbu ve gayrı matbu eserlerinde bir çok malumat vardır.

Anadoluda her mahalin diğer mahallere benzemiyen tuhaf itikatları ve tedavileri vardır. Diğer taraflarla münasebet ve müşabihetleri azdır. İhtimal uzak yerlerden gelen göçmenlerin bu hususta tesirleri vardır. Orta Asyada Uygurların bilgilerinden çoğuna Anadoluda tesadüf ederiz.

Bu halk tedavilerinden bu gün Anadoluda bulunan hekimlerimiz tarafından tetkik olunup kıymetleri aranılanlar da vardır. Bunların çoğunun tetkik sahasından geçirilmesi hakkında temayüller vardır.

Anadoluda folklor sahası çok zengindir. Bunun mevzuumuza dahil tıbbi kısmının büyük bir ehemmiyeti olduğu gibi diğer musiki, kadın, koca münasebetleri, aile teşkili, evlenme, çocuk olma ve bir takım batıl itikatlar noktasından çok geniş sahası vardır. Her hangi bir mevzu ele alınacak

olursa bunlar için pek çok misaller nazara çarpar, Biz yalnız tıbbi sahayı alakadar edenler hakkında fikirlerimizi bildirecek ve onların bir kaçını misal olarak irae edeceğiz.

Anadoludan İstanbul hastanelerine gelen hastalar zengin bir folklor menbaıdır. Onlardan bu hususta çok kıymetli malumat toplanmıştır. Bunların içinde şimdiye kadar işidilmemiş olanları vardır. İstanbula İstanbulun fethinden bu güne kadar muhtelif vesilelerle çok muhacir gelmiştir. Bittabi onlardan bir çok bilgiler yerleşmiştir. İstanbulun saf bir folkloru yoktur, karışıktır. Rumelinden ve Anadoludan gelenlerin adet ve itikatları ve tedavileri burada kökleşmiştir. İsranbulun fethinden evvel halkın adetlerinden Türklere intikal edenler de nadir değildir. Mesela salı günü İstanbul fetih olunduğu için bu günü halk meş'um ad etmiş ve bu hal İstanbulda yerleşen bir kısım Türklerce de kabul olunmuş. Salı gününe inananların çoğu mühim işlerini bu günde yapmazlar. Adetlerden de pek çok şeyler vardır. Sonra İstanbul semtlerinin da kendilerine göre folkloru vardır. Semtler değişmekle bazı şeyler değişir. Bunda gene oralarda civar ve uzak yerlerden gelerek yerleşenlerin bilgileri hakim olmuştur. Anadolu folklorunun da şehirlere ve vilâyetlere göre hususiyetleri olmakla beraber bunlarda da bir çok benzerliklere tesadüf ederiz.

Anadolu ve gerek İstanbul Rumların ve İslâmların müştereken senenin aynı günlerinde gittikleri mukaddes yerler vardır. İstanbuldakiler Rumların tesirile bize geçmiştir. Anadoludakilerin bir kısmı da bizden Rumlara geçmiştir. Buralara ekseriya bir dilek ve hastalıktan kurtulmak için gidilir. Vaktile İstanbulda Rumların gittikleri Müslüman tekkeleri olduğu gibi Türklerin gittikleri ayazmalar da vardı. Herhangi bir tedavi ile maruf bir papaza okunmaya gidenler ve tavsiye almıya koşanlar olduğu gibi bir tekke şeyhine veya hocaya giden Rumlar da nadir değildi.

Türkiyenin fütuhat senelerinde Balkanlara hicret edip yerleşenlerin de orada birçok itikatları ve tedavi usulleri bırakdığını zannediyorum. Balkan milletlerinin folkloru tetkik olunup bir mukayese yapılacak olursa meydana çıkacaktır. Oralarda Türk milletinin halâ Anadoluda yaşıyan bir kısım folklorunun bulunacağını ümit ediyorum. Sonra biz tarihte Balkan milletlerile çok kaynaşdığımızdan ora halkından İstanbula gelen ve hicret edenler de bize birçok adet ve inanmalar getirmişlerdir. Onların bir kısmı da bizim folklorda çıkacaktır. Ekseriya Anadoludan İstanbula hizmet ve ahçılık için kadın ve erkeklerin İstanbulda yaydıkları bazı adet, itikatlar ve tedaviler de bir zamanlar meşhur olmuştur. Bu cihet her yerin mahalli hususiyetini karıştırmıştır.

Anadoluda bu suretle karışmış tedavi ve itikatlara pek ender tesadüf edilirken İstanbul gibi büyük şehirlerdeki folklor her taraftan glenler tarafından karmakarışık olmuş. Bu cihetle İstanbul gibi büyük şehirlerin kendilerine mahsus hususiyetlerini tesbit etmek güçtür.

Anadolunun cenup kısımlarında Suriye tarikile gelen Arap ıtikatları, adetlerinden çoğu bazıları karışmıştır. Bunlar daha ziyade dinî foklorla beraber gelmiş bulunuyor. Eski tarihlerde sık sık Anadoludan hacca gidenler arasında gelenlerin getirdikleri bazı adet ve inanmalar halen

Anadolunun iç taraflarında da yaşar. Bunları ayırarak göstereceğim. Gösterilen misallerle bunları ayırt etmek kabildir ki ekserisi dinî itikatlarla karışıktır. Bu suretle bunlara dini kutsiyet bahşolmuştur. Anadolu folkloru yeryer tesbit olunup misaller karşılaştırılacak olursa her yerde yaşıyan aynı misaller meydana çıkar ve bunların başka yerlerde benzeri olmiyanları bu suretle ayırdetmek babildir. Anadolu halkı birbirine o kadar karışmıştır ki ufak farklarla birçok folklorik esasları diğer yerlerde de görüyoruz.

Vaktile eski pratik hekimliğe ve bunlara istinat olunarak İstanbulda birçok tertipler hazırlayıp satan adamlar vardı. Bunlar gizli olarak bu tertiplerden hazırlarlar ve gizli satarlardı. Bunlar olmuştur. Halen bu şekilde ilâç yapmak ve satmak yasaktır.

Folklor sahasında Anadoluda tedavi edilmiyen hastalıklar pek az gibidir. Bunların bir kısmını yani ehemmiyetsiz olanlarını halk arasında bulunan yaşlı ve tecrübeli insanlar yapmakla beraber en ehemmiyetli görülenlerini de (ocak) denen yani babadan evlâda gizli tecrübeleri tevarüs eden aileler tarafından yapılmıştır. Buna dair Anadolunun birçok yerlerinde hususî aileler de vardır. Lâkin bu şekilde tababet icrası cumhuriyet devrinde tamamen menolduğundan vaktile mevcut olan bu ailelerin isimleri ve yapdıkları marifetleri anlatanlar bulunmaktadır.

Son bir asır zarfında Anadoluda halk tedavilerine Avrupadan gelmiş ilâçlardan karışmış olanları vardır. Bunların bir kısmı orada dağılan hekimler vasıtasile olmuştur. Bir kısmı da klasik kitaplardan çıkarılmıştır. Bu suretle son 3 - 4 asırdır Avrupa klasiklerinden tercüme ile memleketimizde değılan ve tanınan ilâçlar ve tedavi usullerine Anadoluda sık sık tesadüf olunur. Halk arasında Frengi tedavisi ve tüssü ile tedavi tarzları buna misallir. Lâkin bundan da Anadoluya mahsus ufak hususiyetler nazara çarpmaktadır.

Bu şekil tedavilerin (gerek ruhî ve gerek maddî) bu gün sahayı tatbiki pek çok azalmıştır. Cumhuriyet hükûmetimizin feyzile bunlar birer birer kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Halen İstanbulda, Ankara, Anadolunun büyük şehirlerinden kalkmıştır. Yalnız pek ihtiyar kadınların bu kabil itikatları hakimdir. Bunlaın tenevvür etmiş nesil üzerinde tesirleri yoktur. Onun için günden güne azalan ve unutulan bu adet ve itikatlar tesbit olunmaktadır. Bunlar daha ziyade tarihî bir ehemmiyet almıya başlamıştır.

Hastalıkların tedavileri hakkında misaller pek çoktur. Bunların hepsi aynı zamanda tatbik edilemez. Faide vermezse birinden diğerine geçilir. İcabına göre bu tedaviler sıralanır. Ekseriya bu tedavilerin evvelâ en hafifinden başlarlar.

Eskiden meşhur olan hekimlerin de halk arasında yaşıyan bazı tavsiyeleri vardır . Bunlar klasik kitablardaki formüllere ve tarzlara çok benzer . Kitablarda tesadüf olunmiyan bu kabil malumatda az değildir. Yalnız hekimliğe aid olmıyan bazı ilmi kitaplar ve not defterleri kapları içinde bu kabilden halkın kullandığı bazı tedavi usul ve bilgilerine nadir bile olsa tesadüf edilir. Buralarda bazen nevileri de zikrolunur. Sonra bazı hekimlerin bazı zengin ve büyük ailelere tertip ettikleri ilaç dolaplarında hąlk arasında yapılmış bazı ilaçlar da vardır. Bu kabil malumat raporumuza

ithal olunmamıştır. Hastalıklardan korunma hakkında bilgiler de ehemmiyetlidir. Bunlara ait de bir çok misal zikrolunabilir. Bunların garip şekilleri vardır. Gene itikat esasdır. Ruhiyatı kuvvetlendirmek en başta gelir.

Bizde halk ilaçlarının bir hususiyeti vardır. Bunlar arasında zehirli olanlara tesadüf edilmez. Halk tedavilerinin hususiyetlerinden biri de tatbik edilen günler (ve ilaç tatbiki zamanlarının) tahdididir. Bunlar 3, 7, 41 tertibinde olur. 3 gün, 7 gün, 41 gün veya defa gibi. Bunlara çok dikkat edilir. Aynı zamanda muayyen günler de tedaviye hasrolunmuştur. Bu günlerden hariç yapılmaz.

Anadoludaki folklora son bir iki asırda yeni ilaç ve maddelere göre bir takım ilavelere tesadüf ederiz. Mesela tütün ve kahvenin istimali nisbeten yeni sayılabilir. Bunların tedavi sahasına girmeleri menşeini bulmak zordur. Yeni bir takım ilaçların gene halk arasında garib şekilde kullanıldıklarını da görürüz.

Anadolu halk folkloru layık değildir. İtikatlarla karışıktır. Her yerde bunun tecellisini görürüz. İptidai devirdeki tababete çok benzerler. Anadolunun yerli Türk sekenesi asırlardanberi kendi tevarüs ettikleri adetleri ve gerek sair memleketlerden gelenden asırlarca evvel Anadoluda yerleşen halkın getirdikleri adetler ve tedavi usulluri daima itikatlarla karışıktır. Bu arada elimize geçen vesikalardan öğreniyoruz ki (R. Rahmeti. Uygurlarda tababet) Uygurlarda halk tababeti layıktır. Lakin Anadoluda daima itikatlarla beraberdir.

Anadoluda halkça hastalıkların tedavileri iki suretle olur : Hafif olanlarda telkin ve ruhî tedaviler başda gelir. Bu meyanda kurşun dökme, muskalar, tüssüler... gibi ziyansız olanları ve sırf hastanın maneviyatını yükseltmek için olanları misal olarak gösterilebilir. Diğer tarafdan maddi bır takım ilaçlar vardır. Bunların sayısı pek çoktur. Tatbik şekilleri pek muhteliftir. Bunların pek zararsız olanları bulunduğu gibi zararları dokunanlar da vardır. Zira halkça bunların istimal tarzları fenni bir surette değildir. Lakin bu ilaçlar İstanbul da dahil olmak şartile Anadolunun Aktar dükkanlarında bulunur, halk mevsimlerinde de bu nebatları bizzat toplıyarak kuruturlar ve saklarlar. İcab ettikçe kullanırlar ve isteyenlere verirler. Muayyen ilaçları bulunduranlar vardır. İcap edenler bildikleri bu yerlerden gidip alırlar. Şarkta evlerde böyle folklora müteallik ilaç bulundurmak adet olmuştur. Mesela İstanbulda kaynatıp içmek veya muhtelif vesilelerle kullanmak için hatmi, ıhlamur, mürver yaprağı... gibi bir çok nebatlar saklanır. Arandığı zaman bir çok evlerde bulunur.

Anadoluda maddi tedaviler meyanındaki usuller hala caridir. Bunun pek sathi ve pek de muhataralı ve ihtilatlı olanları az değildir. Bu gibi usuller Anadolunun vaktile hekim bulunmiyan hüçra köşelerinde işidilirdi. Hekim olan yerlerde halk ehemmiyetsiz şeyler için bazı ilaçlar kullanırlarsa da böyle her nevi hümim müdahelelerden çekinmekte ve yapmamaktadırlar. Anadoluda en hücra köylerde bile maarifin ilerlediği şu senelerde bu batıl itikatlar ve tedavilere dair misaller kalmamıştır. Bunları pek çok ihtiyarlamış köylü ve şehirlilerden öğrenmek kabil olmuştur. Bunlar da onların tatbikatından değil görgülerinden ve işitmelerinden toplanmadır.

Çocuk için yapılan bir çok manevi te-

davilerde netice hasıl olmazsa annesinin tam itikadı olmadığı söylenir ve bu suretle tam ve saf bir itikatla yapılan şey ne kadar akıl ve mantıka uymazsa bile kabul olunmasını tavsiye ederler. Kendilerine müteallik manevi tedavilerde iyi olmiyanlara da bu suretle telkin yapılır. Onun için bazen manasız görünen bir takım hallerde ve sözlere inanmak mecburiyeti lazımdır kanaatinde bulunurlar.

Tatbik olunan tedavi zemanlarına da dikkat olunmuştur. Muayyen gün ve saatlerde olmasına ehemmiyet verilmiştir. Bu da halkın telkin kudretini arttırmak içindir. Bunun için yani halkın telkininin artması için her çareye baş vurulmuştur.

Tıbbî folklorda müessir görünen bir çok insanlar deliler ve sairenin yaşadıkları zamanlar hakkında farklı bilgiler ve rivayetler vardır. Meselâ İstanbulda yaşamış bir adamın hiyâyesi Aadoluda her hangi bir yere atfolunarak orada da yaşamış ve aynı şekli orada yapmış gibi söylenir. Her vilâyete göre hastalıkların muhtelif tesmiye tarzları vardır. Bunlar intani ve sari hastalıkları ve bazı mühim hastalıkları ifade eder. Aynı hastalık isimleri bu suretle çok değişir.

Anadoluda halk mani ve şiirlerinde hastalıklardan inleyip ölenler, aşk derdine düçar olanların ıztıraplarından acıklı misaller getirilmiştir. Anadoludaki kaplıcalar, ılıcalar, maden suları, içmeler hakkında pek zengin bir folklor vardır. Bunlar hakkında pek çok efsaneler dillerde destan olmuştur. İçinde pek mühimleri vardır. Bu sulara gidenlere orasının eski efsanelerini bilenler daima anlatırlar.

Anadolu kaplıcalarına halk daha esaslı bağlanmak için buraya aziz tanıdıkları insanların ruhaniyetlerini izafe etmişler ve bu suretle şifa hassası olduğuna kail bulunmuşlardır. İstanbul hamamlarında buna dair misaller vardır. Lohusa, gebelerin ve hastaların büyük insanlardan biri tarafından kullanılan kurna ve halvetlerde yıkanması adet olmuş ve bu çok müteyemmen sayılmıştır. Anadoluda bilhassa Bursa kaplıcalarının çoğunda böyle telâkkiler vardır.

Folklorun teferrüatını tetkik edecek olursak bazen çok mahirane düşünülmüş olanlara tesadüf olunur. Tatbik şekilleri çok muhtelif ve gariptir. Bütün bunlar halkın maneviyatını tutmak için dikkatle düşünülerek yapılmış ve arzu olunan herşeyde muvaffak olunmuştur.

Birçok insanların bu kabil telâkkilere imanları olmadığı halde bunları yerine getirmek mecburiyeti ve ruhi telkini karşısında kalmışlardır. Tekkelerden ve türbelerden hastalar için şifa beklenir. Sihirli taşlar efsaneleri pek eski Türklerden zamanımıza kadar gelmektedir. Esas 720 senesine kadar varıyor. Hâlâ Anadolunun birçok yerlerinde bu kabil taşlar tedavilerde, adaklarda ve muradın husulünde kullanılmaktadır. Buna dair çok zengin misaller vardır.

Türkiyede Cümhuriyet hükûmeti faziletlerinden biri de şudur: Bütün bu batıl itikatları ortadan kaldırmış ve müracaat edilen yerleri kapatmıştır. Son 10 senedir bu kabil ruhi tedavi peşinde koşanları ve bununla uğraşanları takipte uğratmıştır. Halkın arasında mahiyeti meçhul bir takım ilâçlar da kullanmak memnudur. Bunları tavsiye edenler takibe uğramaktadır. Bütün bu malûmat artık tarihe karışmış bulunuyor. Yalnız eski kadın ve

erkekler bu misalleri hatırlıyor. Lakin doğum ve evlenme adetlerinde bazı eski itiyatlar kalanlar meyanında zikrolunabilir. İstanbulda ve Anadoluda bazı hafif tedavi usulleri de caridir. Bu gibi ilâçları İstanbulda Mısır çarşısında Anadoluda ve keza İstanbul mahallelerinde aktarlardan tedarik etmek kolay ve kabildir.

Bu gösterilen misaller çok azdır. Eğer hepsi toplanıp takdim olunsa binlerce sayfalara baliğ olur. En ehemmiyetli olarak seçtiğim bu misaller Anadolu folklorunun ehemmiyeti hakkında bizi kâfi derecede tenvir etmektedir. Türkiyede tıbbi folklara ait bu umumi mülâhazalardan sonra toplanan bütün misalleri buraya koymağa imkân göremedim. Anadolunun birçok şehirlerinde bulunan hekim arkadaşlarımıza anket açarak aldığımız cevapların ve tetkik ettiğimiz halk bilgilerinin tasnifi tamamen bitmiş olmakla beraber ben bunların içinde yalnız doğum ve çocuğa müteallik olanları bir misal olarak vermekle iktifa edeceğim. Bu meyanda :

1 — Çocuk olmak için yapılan maddî ve ruhî tedbirler

2 — Gebe kadına müteallik inanmalar

3 — Çocuk doğmadan evvel cinsiyetinin takribi olarak tayini

4 — Doğum ve safhaları

5 — Yeni doğan çocuklara alınan tedbirler ve inanmalar

6 — Lohusalarda albasdı (hummayı nifasi = lohusa humması)

7 — Doğan çocuğu yaşamıyanların aldıkları tedbirler

8 — Çocuklar ve hastalıkları hakkında tedbirler ve inanlar.

*
* *

1 — Çocuk olmak için yapılan maddi ve ruhi tedbirler

Bursa Gemlik arasında Karani (Veysel Karani) türbesine çocuk olur ve olan çocuk yaşarsa kurban adarlar. Orada bir taş vardır. Taşa çivi çakarlar. Diledikleri olursa çivi doğru gider, olmıyacaksa çivi iğrilir.

Mudanyada Karamustafada (Ebe Kaya) da bir koğuk vardır. Bu koğuktan çıkan ne olursa onu yerler ve çocuk olursa adını Kaya koyarlar. Bursada bu isimde çok kimse vardır. Rahimin ağzının kapalı olduğuna itikadı olanlar vardır. Bunun için bazı maddelerle ağzını açmıya teşebbüs ederler (Simav). Mevlananın şeyhi Şemseddin türbesine giderler, dua ederler. Demir parmaklığa pamuk bağlarlar, kurban adarlar. (Konya)

Şehitlikte Yusuf Deveye gidilir. Giden kadın iki rekât namaz kılar. Tabutun yanındaki deliğe elini sokar. İçinden kırk ayak, yılan, çıyan, küçük yılan, böcek.... İlah ne çıkarsa yutar, şayet çocuk olursa bir tavuk, bir mum adanır, yapılır. Çocuğu Yusuf Dedenin deliği üstüne yatırılır. Çocuğu olmıyan kadınlar, çocuk doğuran kadının sıack sonuna (plasanta) otururlar. Maamafih çocuk doğuran kadınlar, doğurdukları çocuğun öleceğine itikat ederek oturmak istemezler. Çocuğu olmıyan kadınlar çocuğu olan kadınların yıkanmamış elinden veyahut eteğinden su içer. Maamafih çocuk doğuran kadınlar bizzat kendi çocuklarının öleceği itikadile içirtmek istemezmiş. (İzmir)

Yatırlardan dilekte bulunur. Tekkelere kurban adar. Yatır baba: Bana bir çocuk ver, sana çocukla kurban getireceğim,

diyerek temennilerde bulunur. Türbe etrafını iki defa döner. Oradan taş parçası, iplik gibi şeyler de alarak belde taşınır, bir yere dikilir. Çocuk olursa yaşına varmadan evvel adağını yapar. Çocuk artık manen tekkenindir. (Sinop)

Gerzenin Şeyh Hüseyin köyünde satı taş var. Çocuğu olmıyanlar bu taşı ziyaret ederler. Kız doğarsa satı, erkek olursa satılmış derler. Bazen çocuğu olmıyanlar yeni doğuran bir lohusanın sonu üzerine bahar ekilerek sısağı sıcağına otururlar. Bazen köylerde çocuk doğurmıyan kadının bacaklarına koyun pöstekisi sarılır. Bir iple baş aşağı asılır. (Sinop)

Maruf dedelerin kabri üzerine konulan bezleri bir kaç gün sonra alıp bellerine bağlarlarsa diledikleri olur. (Yatir kavak) da kurban keserler. Yol üzerinde çalıya bez parçası bağlarlar. Ziyaretgâha gütürüp ziyaretgâhın toprağını suya koyup içirirler. (İzmir)

Gebe kadın fena bir hayvan görürse aklımda demelidir. Demezse çocuk kusurlu olur. Bir şey çalmamalıdır. Ne çalarsa muhakkak çocukta tesir eder, leke bırakır (Konya). İlk defa evlenmiş ve sıhatlı çocuklar yetiştirmiş bir kadının avucundan su içen bir kadının çocuğu olurmuş. (Çocuk istediği halde olmiyan kadınlar hakkında) (İzmir)

Gelinin başından düğün günü para ile karışık buğday atılır. Bu yeni evlilerin çok çocuklu ve zengin olmaları için yapılır. Çocuğu olmiyan kadını bir yaşında yeni kesilmiş dananın derisine beline kadar sararlar ve öylece 10-15 dakika otururlar. (İzmir)

Kara Mustafa kaplıcasına çocuğu olmiyan kadınlar gelip sıcak akan suyun içersine otururlar ve içersinden ne çıkarsa onu yerler. Birisine solucan çıkmış yemiş (Bursa). (Bursa ile Gemlik arasında Karani kabri var. Çocuk olması için oraya giderler. Çocuk olursa ismini (Karani) korlar.) Bursada her çocuğu olan on tane Kavak ağacı dikermiş. Bu kavaklar çocukla beraber büyürler, çocuk büyüyünce bu ağaçlar çocuğun olurmuş. Bursada Emir Sultan Türbedarlarından beyaz iplik alıp beline sararlar. Aynı zamanda çekirgede Çekirge Sultana koyun adarlar, fakal en meşhuru Kara Mustafa kaplıcasıdır.

Şarkta bir kadın evlenip çocuğu olmazsa en büyük ayıp sayılır. Akranı da ayıplar. Onun için her ne bahasına olursa olsun bir çocuğa nail olmak en büyük emeldir.

2 — Gebe kadına müteallik inanmalar

Gebe kadın ölü veya cenaze görürse üstündeki gömleği veya fanileyi bir az yırtar (Bursa). Gebe kadın hasta olursa bir yumurta alır. İpe bağlıyarak çay yahut nehir yanına götürüb bir ağaca sarar, yumurta asılı kalır. Kimse ona el sürmez. Kendisi düşene kadar durur (Erzurum -P asin)

Kadın gebe kaldığı zaman çocuğunun çok zeki ve güzel olması için nar yedirirler. Narı yerken bir tek tanesini ziyan etmemek şarttır. Çocuğun yüzünde, vücudünde aiyah benler olması için gebe kadın gebeliğin ilk üç ayında tane olarak karabiber yuttururlar. Sık sık çocuk düşüren kadınların bellerine bir şerit geçirilerek kilitlenir, ancak doğum zamanı açılır. Çocuğu yaşamiyan kadınlar gebelikte yatırlara satılır (Çorum).

3 — Çocuk doğmadan evvel cinsiyetinin takribi olarak tayini

Türk folklorunda müşahedeler çoktur. Meselâ doğacak çocuğun cinsiyetini tayin hakkında birçok mütalealar yürütülmüştür. Bu mütaleada bulunabilmek için gebedeki bütün tahavvülâta dikkat edilmiş ve hiçbir şey gözden kaçırılmamıştır. Hattâ bu malûmat en ciddî eserlere bile geçmiştir. Eski eserler bu kabil düşüncelere makes olmuştur.

Muğlada bir bardak suya gebe kadının memesinden bir damla süt sağıyorlar. Süt dibine oturursa (oturaklı cinsinden) oğlan, üstünde durursa (gelgeç cinsinden yani evde durmaz) kız olur zannı var. Turşuya, ayvaya, böğürtlede aşerenler kız doğurur. Karamuk (böğürtlen) yiyen birisi erkek doğuruyor. (Muğla)

Sinop ve civarında şu şekilde doğmadan evvel cinsiyeti tayin ederler. Gebe bir kadının bilhassa son üç ay zarfındaki vaziyeti nazarı dikkate alınır. Doğacak çocuk eğer kız ise valdesi hamileliği esnasında günden güne zayıflar. Yüzünde bilhassa yanaklarında lekeler hasıl olur. Şayet oğlan ise bu takdirde valdesi sıhhatini muhafaza eder.

Sıra takibi de mevzubahistir. Meselâ ilk defa kız çocuğu doğuran bir kadının ikincisinde mutlaka oğlan doğuracağı kanaati vardır. İlk doğuran kadınlarda çocuğun oğlan olması bilhassa memnuniyeti baistir.

İzmir ve çevresinde çocuk hakkında inanmalarda gebe bir kadın elinin parmaklarını kapalı tutarsa bu kendisinin kız çocuğu getireceğine delildir. (Bu itikat İstanbulda da vardır.) Düğünde gelinin kucağına erkek çocuk oturtulursa ilk çocuğun erkek olacağına, kız oturtulursa kız olcağına inanılırdı.

Kastamonide çocuklara ve çocukluğa ait âdet ve itikatlar da çok mühimdir. Bilhassa doğacak çocukların kız ve ya oğlan olacaklarına dair bazı âdetlere istinat eden kanaatler vardır.

Annenin yüzünde çiller peyda olur. vücudu şişmanlar, yahut dudakları kalınlaşır, kalçaları büyürse çocuğun kız olacağına hükmedilir. Eğer anne zayıflar, karnı öne doğru çıkmış olursa, kaşları ve kirpikleri dökülürse çocuğun erkek olacağına hükmedilir.

Doğacak çocuğun kız veya oğlan olacağını anlamak için anne üzerinde bazı tecrübeler de yapılır. Meselâ annenin haberi olmadan biri odanın birine iki minder ve bunların birisinin altına makas, ötekinin altına da bıçak konur. Anne odaya girip altında bıçak olan mindere oturursa çocuğun oğlan, altında makas olan mindere oturursa kız olacağı belli olur.

Topluluk olan bir yerde şayet gebe bir kadın da bulunursa kadının başına haberi olmadan bir miktar tuz koyarlar. Tuz koyduktan sonra kadının elile yaptığı ilk hareket yüzüne doğru ise çocuğun oğlan, başka tarafına ise kız olacağına hükmolunur. Halkın bu husustaki itikatları da mühimdir. Bunu hastalarımdan bizzat ben topladım. Oğlan çocuk doğuran bir hanımda kirpikleri dökülmemiş karnı çok önde sivri imiş, şekli bozulmamış. Oğlan çocuk anasının karnında sağda oynuyor.

Kız çocuk olursa kirpikler dökülür. Kız annesinin karnında solda oynuyor. Kız çocuğa hamile olanın beli enli olur.

Oğlan çocuğa gebe olan'ardan biri ekşi ve soğana, diğer birisi de gene soğana aş ermiş.

Arkadaşım İsa Nazımın Amasya taraflarında topladıklarına göre bir hamile kadının başında bit bulurlar. Memeden avucuna süt sıkarlar. Bit süte konur. Hareket ederse oğlan, etmezse kız telâkki olunur.

İdrara buğday ve arpa ekilir. Buğday yeşillenirse kız, arpa yeşillenirse oğlan olacağına inanırlar. Gebenin ağrısı belinden gelirse oğlan, önden gelirse kız sayılır. İstanbulda topladığım malûmata göre Bir kadının ikinci hamileliğinde çocuk solda oynarsa ilk çocugu sağda oynamışsa oğlan ikincide gebe bu sefer kız o'sun der. Bu sefer nerede oynuyor diye sorarlar. Solda derse kız olacak derlermiş.

Hamileliğin ilk 40 günü içinde oğlan istenirse 41 Mehmet, kız istenirse 41 Fatma yazılır. 41 incisi Mehmet yarabbi oğlan niyetine diye yutulur. [Erkek anneyi düzer, kız bozar.] Anneyi kız çirkinleştirir. Oğlan güzelleştirir. [Kalçaları büyürse oğlandır.] Karnın üstünden bakarlar, ellerler, pek sivri ise bu kız derler. Bir rivayete göre kalçaları hem büyüyen ve hem de karnı yuvarlak olan kızdır. Karnı sivrilenler de kız olur. Yüzü çil basanlar kız doğurur. Gebe ekşiye meylederse kız, tatlıya meylederse erkek doğurur. Meme ucu kara olursa kız, kırmızı olursa erkek olur.

Bir kadının hep erkek evlâdı olurmuş. Kıza dönsün diye doğmadan evvel (Döne) ismi konur, sonra kız olarak doğarmış.

Bütün bu alametler sabit değildir. Her yere ve tecrübelere göre telakkiler değişmektedir. Netekim bir hikaye söylerler. Bir papasa doğacak bir çocuğun kız mı veya erkek mi olacağını sormuşlar; ya oğlan veya kız demiş. Bunun gibi kız veya erkek yani ikisinden biri doğar. (Bu kanaatler sabit değildir.) Bazen tesadüf eder. Bazen de tesadüf etmez. Bu adetleri çok defa aksi olarak telekki ederler. Yani kızlar için olan kaideler erkeklere de racidir.

Velhasıl buna dair Türkiyede zengin bir folklor vardır. Halkın bu gibi düşüncelerini yabana atmiyarak bir defa da ilmi bir haddeden geçirmek doğru olur. Zira halk tecrübalerine istinad eden bu ve bunun gibi bir çok bilgilerin bu gün kıymetleri meydandadır.

4 — Doğum ve safhaları

Doğuracak kadının odasına girenler hamilenin sırtını sıvayarak ve elini omuzuna koyarak : (Ben keldim, sen de gel veya ben geldim, o da gelir. Dişini sık, sabır et, Allah kolaylıklar verir kızım. Allahın birliği yavrunun dirliği) der. Odada rahatsız telaşlı oturur. Odaya ergin bir kız sokulmaz. Şayet sokulmak mecburiyeti varsa iç gömleği eteği ucundan bir parça yırtılır. Ebe değiştirmek iyi sayılmaz. Ebe çantasındaki Meryem ana elini (bir nevi ağaç parçasıdır. Suda kabararak el gibi olur.) suya koyarak suyunu hamileye içirir. Başına etrafı kelimei tevhit yazılı namaz bezi örter. Bazen beline muska bağlarlar. Doğum esnasında hadınlar hep birden konuşurlar. Çocuk doğunca göbeği kesilir, yıkanır, tuzlanır. Bezlere sarılır. Annesine kırmızı şerbet içirilir. Çocuğu sonra babasının kucağına verirler. Yemek yenir, buna Meryem ana yemeği derler. Çocuk kırk gün yıkanır. Yıkanmazsa kırk hastalığı denilen ve vucüdünde kacarcıklarla muttasıf

bir hastalığa tutulur. Ebelerin ocaktan olmasına ehemmiyet verilir.

Vazı haml gecikirse, şerbet, kocasının ayak kapısından ve avucundan su içirilir. Karısının sırtını sıvar ve üstünden atlar. Hamile yatak çarşafı içine yatırılarak bacaklarından silkelenir. Bazen akar sudan (cocuk ta su gibi aksın diye) atlatılır. Evde ne kadar kilitli sandık varsa bizzat hamileye bunu açdırırlar. Dolu tüfenk varsa boşaltılır. Hamile iken manda yoğurdu yemişse behemehal manda yuğurdu yedirilir. (Şayet manda yoğurdunu gebeliğinde yemişse mandanın 12 ayda doğurmasından doğum uzarmış. Bu defa bu cihetten manda yoğurdu vermek lazımmış.) Bazen 1001 ağrı tutmayınca çocuğun doğmiyacağını söylerler. Odada uğursuz bir kadının olabileceği düşünülür. Tabanca atılırsa doğum çabuk olacağına kanaat getirilir. Çocuk kırkını çıkarıncaya kadar katiyen yalnız bırakılmaz. Mecbur kalınırsa yanına su, süpürge, Kuran ve pıçak konulur. Çocuğun yüzüne nazar değmemesi için mavi bir bez örtülür. İlk meme verilmeden evvel annasinin memesi soğanla temizlenir, sürülür. İki memeye ayrı ayrı sürülen bu iki parça birleştirilerek kırmızı bir gaz bezine bağlanarak lohusanın yanına asılır. Bundan maksad sütün bol olmasıdır. 7 döşeği kalkınca bu sulak bir ye gömülür. Bundan sonra ailece seçilen bir hanım tarafından ağız açma merasimi yapılır. Ya kuran sahifeleri arasındaki tozlardan veya evvelce hazırlanmış tatlı bir maddeden parmak ucile nevzadın dudaklarına sürülür. Bunu her kadına yapdırmazlar. Zira çocuğun ağzını kim açarsa büyüyünce ona benzermiş. Çocuğun okumaş ve tatlı dilli olması temenni olunur. Doğumdan 2-3 saat sonra kundak merasimi vardır.

Kırk hamamın şayet iki lohusa bir araya gelirse ebe her ikisi sırt sırta getirerek bir tastan her ikisine su içirilir. Bundan maksat kırk karışmasından her ikisini kurtarmaktır. Biri diğerinden evvel yıkanıp çıkar, (Sinop). İki kırklı bir evde birbirine rast gelirse evdeki çocuğu kucağına alarak mutlaka öbürünü ayakta karşılar. Ayakta karşılar. Ayakta karşılamazsa kırk basar. Bunun çoğu diğerinden zayıf ve hastalıklı olur. Ev sahibesi kırklılar evde böyle karşılaşınca ev sahibi bir bardak su getirir. Yarı yarıya içerler. Kırklı iki çocuk sırt sırta getirilir. Valdeleri de öpüşürler. Bir daha birbirlerine rast gelirlerse müsterihane otururlar. Yani evli bir kadınla bir lohusa karşılaşırsa yine böyle yaparlar. Böyle yapılmazsa yeni gelinin çocuğu olmıyacak itikadı vardır. Mecburiyet olmayınca gelin lohusa evine gitmez. (Sinop)

Hamile bir kadının çocuğu rahimde oynadığı sıralarda aş erme zamanında bu kadın mütemadiyen ve dikkatle kime bakarsa doğacnk çocuk da veçhen ona benzermiş. Bir de kadın çok sevdiği bir çocuğa dikkatle gönül meyli ile bakarsa çocuğu ona benzermiş. Hamile kadın semaya bakarsa çocuğu mavi gözlü olur. Gebe kadın kocasını çok severse çocuk babaya, annesini çok severse annesine benzermiş (Sinop). Bir erkek hali sıhatte karısının üzerinden atlarsa kadının doğumu ağır olur. Doğururken atlama bunu red eder ve kolay doğurur. Gebe kocasının el kirini içer. Zevce kocasını incitmişse bu ona tarziyedir. Müşkül doğuran kadınlara çeşme suyunu makasla kesdirirler. Bununla iztirap kesilir. Yeni mazardan bir avuç toprak alıp

kimse bakmadan getirip lohusa üzerine serperler. Camiin anahtar deliğinden su geçirip içirirler. (Trabzon) Gebe kadın doğum esnasında ellerile ipe asılır. Doğururken iztırap çeken kadına kurbağa ile yılan arasından geçen bir adamın mendilini, sarığını veya fesini ve yahut başka bir şeyini getirip bağlarlarsa kolay doğurur (Bayburt). Bir çocuğun kolay dünyaya gelmesi için babasının ayak kapısının bağları caketinin ve yeleğinin düğmeleri çözülür (İzmir).

Çocuk beyaz olsun diye doğduktan sonra başına bir tas dolusu ayran veya süt dökerler. Ankara vilayetinde su pınarının yanında düz bir taş vardır. Doğduktan kırk gün sonra çocuğu buraya getirerek taşın üzerine korlarmış. Şayet çocuk babasız ise ağlamaya başlarmış. Ağlamazsa çocuğun ailenin hakiki evladından olduğu anlaşılırmış. Docuk doğumundan zümrüt tesir gösteren taşlardandır. Gebe kadın sağ oğluna bir zümrüt taş bağlarsa rahat doğurur. Anadoluda ve kafkasyada yatırların mezarlarından bir taşı kucağına alır, tutar ve sonra yerine korlar. Çocuk doğururlar. Baygın doğan çocuklara göbeğin kanını çocuğun üstüne sağarlar. Sonunu kıvılcımlı kömür üzerine koyarlar, Soğan ezip çocuğun burnuna koklatır. (Maraş)

Kadın güç doğurur veya dohurmazsa yanında ezan okunur. Kocasının elinin kirli suyunu içirirler. Çeşmelerin oluklarından sular boşaltılır. Rahimin daha çabuk açılması için Meryem ana denilen bir ot kökü vardır ki onu suya atarlar. Bu kök suda kaldıkça açılmaya başlar. O açıldıkça rahim de aynı zamanda açılırmış. Suyunu da içerler. Açılmıyan rahimlerde ot da kapalı kalırmış. (Çorum ve İstanbul)

Kadın doğurduktan sonra yatağa yatırılır. Terletilir. altında ısıtılmış toprak vardır. Çarşıdan bir koyun ciğeri gelir, lohosanın karşısına asılır ciğere baktıkca lohusanın sütü gelirmiş. (Çorum)

Doğumdan sonra müthiş sancılara halk punç tuttu derler hastanın eşinden (plâsenta) bir parça kızartılıp verirler eğer verilmezse ağrıların haftalarca devam edeceğini söylerler (Bartın) Lohusalarda doğumdan 20 gün sonra, pekmez, tarcın, karanfil, karabiber ile merhem yaparak vücudune sürer ve terletirler bu merhemin ismi emdir. (Gazi Antep) lohusa ve çocuk 40 gün yalnız bırakılmaz, yalnız kalırsa lohusayı cin çarpar, çocuğu da cinler değiştirir, artık o çocuk aptal olur, (İzmir). 40 basmada : Annesi hamile iken köpeğe, yahut kediye vurursa kül elekte elenip suyun içerisine koyarlar biraz ısıdılır. Çocuğu o suyun içerisinde yıkarlar Sonra bu suyu köpegin üzerine atarlar (Bursa).

Lohusaların eşini suya atarlar. Bundan maksat sütünün çok olmamasını temin etmektir (Gaziantep). sütü gelmiyen kadınlar Sütlücedeki akar sudan su alır içerler iyi gelir. (Bursa)

5 — Yeni doğan çocuklarda alınnan tedbirler ve inanmalar.

Kırklı çocuklar bir araya gelirse, çocuk hastalanır. Çok zayıflar. Şayet iki kırklı çocuklar bir araya gelince iki çocuğu arka arkaya olmak üzere sırt sırta getirilir. Annesi çocuklarını mütekabilen birbirlerine vererek biraz tuttururlar. Her iki anne birbirinden para alarak çocuklarına takarlar. (İzmir)

İki kırklı çocuğu yanyana getirmezler. Çünkü kırk basar. Getirmek mecburiyeti

hasıl olursa her iki çocuğun annesi haberdar edilir. Odaya getirmeden evvel odadaki çocuğun annesi ayağa kalkar, ayakta bekler. Dışardan gelen çocuk içeriye girince ikisini arka arkaya getirirler. Bu suretle ikisi kırklanmış olur. Aksi takdirde dışardan gelen çocuğa birşey olmaz. Fakat evde kalan çocuğa kırk basar, çocuk hasta ve cılız olur. Bu kırk basma çok ehemmiyetlidir. Hattâ bazı anneler gürbüz çocukları kendi çocukları gibi cılız olsun diye haber vermeden kendi cılız çocuklarını üstüne getirirler. (İstanbul)

Kırkı çıkmıyan çocukların çamaşırları gece dışarda bırakılırsa cin çarpar. Yalnız Recep, Şaban ve Rarmnzan aylarında dışarda kalmasında mahzur yoktur. Çocuğun cinler çarparsa sara, deli veya sakat olacağına inanılır. Cinler bilhassa gece gezer çocuklara çok musallat olurlar. (İstanbul)

Çocuğun göbeği uzun kesilirse sesi gözel olur (İstanbul). Kırka karışan çocuklar kırklanır. Sebebi çocuk büyümez, değişik olur. Küllü su ile kırklanır.(İstanbul)

Evde kırkını çıkarmıyan çocuk varsa ve evde de biri ölürse çocuğu alıp götürürler. Ölü ondan sonra evden çıkar. Lohusayı kaçırırlar. (İstanbul)

Çocuğu yaşamıyanlar yeni olan çocuğuna yedi parçadan zıbın yaparlar. Amma bu parçaları komşulardan isterler. Ya 40ı veya yaşına veya beş yaşına kadar komşu çocuklarının eskisile büyüyecek. Ne kadar zengin olursa olsun böyle yapacak. Birinden takke, ötekinden don ve saire alınarak komşu çccuklarının eskilerile büyüyecek. (İstanbul)

Çocuk doğumu müteakip yıkanır, tuzlanır. Eğer kadının çocukları yaşamıyorsa ta ki büyüyüp kendi yürüyerek hamama gidinceye kadar yıkanmaz. Çocuğun ilk mekonyomu kapının eşiğinde saklanır. Herkes üzerinden geçtikçe sözde çocuğa nazar isabet etmezmiş. (Çorum)

Çocuk baygın bir halde doğarsa çocuk sondan ayrılmaz. Bir saç üzerindeki ateşe atılır, bu suretle çocuk ayrılırmış. Çocuğun yaşaması için son kapının üzerine asılır. Gelen ve giden bunun altından geçer. Kırk basmış çocukları Çamdeğirmeni nam mahale götürerek yıkarlar, hiç konuşmadan evlerine dönerler. (Çorum)

Kırk basan çocuğun gömleğini bir türbe, dede mezarının üzerine sererler. Ğömlek 24 saat zarfında oradan kaybolursa çocuğun öleceği anlaşılır. 40 gün içinde bulunan çocukları cenazenin önüne geçirirler. (Çorum)

Çocuğu kırk basmamak için aynı zamanda doğuran ailelerden kırk gün birbirlerine gidilip gelinmez. Yeni doğan çocuğun uslu olması için sonu 24 saat doğum olan odadan dışarı çıkarmazlar.

Kırk nihayet bulunca lohusayı hamama götürülür. Çocuğu da beraberdir. Bir tasın içinde gümüş herhangi birşey (bilezik, yüzük, para gibi) üzerine sıcak su konur. Beş parmak kabın içine daldırılıp çıkarılarak beş, on, yirmi, yirmi beş, otuz beş, kırk diyince çık denir. Çocuk annesinin omuzlarına oturtularak tasdaki su annesinin çocuğun sırtına dökülür. Kadın derhal ayağa kalkar. Kollarını açarak kuş gibi çırpınır ki bu da çocuğun bir an evvel yürümesi içindir. Kadın kırkından kurtulmuş olur. Çocuğu başaşağı silkeleyip annesinin arkasından hamamdan çıkarırlar ve kırk hamamda kalmış demektir (Çorum). Yeni doğan çocuk kırk gün yalnız bırakılmaz. Eğer yalnız kalmasında mecburiyet

varsa yanına süpürge konur. (Süpürgenin evi himaye eden ruhun mücessem timsali savıldığını söylemek caizdir) (Gaziantep). Bu adet İzmir ve İstanbulda da vardır. Lohusanın yasdıklarına buralarda kırmızı bir kurdele takılır. Yeni doğan coçuğun tırnağı altı ay kesilmez. Altı ay bitince çocuğun elini babanın para cüzdanına sokdururlar ve sonra tırnağını keserler. Bu merasim uğur sayılır (Gaziantep). Bu babasının kesesi için uğur telâkki edilir. Aynı adet İzmirde de var. Çacuk doğumundan yirmi gün sonra hamamda tuzlanır. Kırkıncı günü gene tekrar tuzlanır. Çocuğun göbeği düşdükten sonra evde saklarlar. Eğer göbek evde saklanmazsa çocuğun aile adamı olmıyacağına ve sokakta kalmaktan hoşlanacağına itikat olunur (Gaziantep). Cuma günü dünyaya gelen çocuk ebeveyni için uğurlu, kendisi için de talili olur (İzmir). Çocuk dünyaya geldikten sonra sonu iyi bir yere gömülmez ve bir hayvan tarafından yenirse çocuğun çarpılacağına inanılır. Çocuğun göbeği düştükten sonra bir evin kiremitleri üstüne atmak uğur getirir. (İzmir)

Aynı zamanda dünyaya gelen yani kırkları karışan çocuklar kırkları çıkıncaya kadar bir yerde bulundurulmaz. (İzmir)

Kırkı karışan çocuklar sar'aya müşabih araz gösterirler. Bayılma, çırpınma, humma ile başlıyan bu hastalık çocuğun neşvü nemasına mani olur. Dimağı inkişaf edemez, ekseriya şuursuz bırakır. Bunların çamaşırları tüssülenir, okundurulur. Evliya türbelerine bırakılır. (İstanbul)

Çocuklarda havale Kabasakalda Seyyahlar tekkesi şeyhi okurmuş. Çocuğu arkası üstü yere yatırır. İsterse 4-5 aylık olsun. Şeyh çocuğun karnına basmak suretile üzerine çıkar ve okur. Çocuğun tekrar okunmuş çamaşırlarını giydirirler. İyi olursa buraya hergün birkaç çocuk getirirlermiş. (İstanbul).

Çocuğu arkası üstü yatırırlar. Yüzüne bir ufak el aynası tutarlar. Çocuk aynada kendisini görürse çocuğun ayılacağı, çocuk aynada kendisini görmezse nihayet 24 saate kadar öleceğine delâlet eder. Merkezefendiye götürülüp okutturulur. (İstanbul).

Boğmaca öksürüğüne tutulan çocuğu bir maktulün mezarı etrafında dolaştırırlar. Yahut bir delikli kayadan geçirirler (Gaziantep). Çocuğun boynuna Atkestanesi asarlar. Çocuğun boynuna barsak sarılır, okunur ve barsak kesilir ve çocuk bu suretle tedavi edilir. (Bursa)

Hastaya kırmızı renkte yani kalaylanmamış yeni bir bakır kaptan su içirirler. Boynuna ufak bir erkek anahtar asarlar. Al bir bezden beş parmaklı el resmi yapılıp hastanın elbisesi arkasına dikilir. Dişi düşen çocuğu Şeyh camiine götürürler. Çocuk orada dişini eline alarak (Al sana bir it dişi, ver bana bir kuzu dişi) diye camiin duvarına dişi sokar. (Gaziantep)

Çocuk diş değiştirirken yerine güzel ve sağlam diş gelmesi için süt dişlerini evlerin kiremitleri üzerine atarlar (İzmir).

6 — Lohusalarda Albasdı Hümmayi Nifası, Lohusa Hümması

Lohusaların kırk günü kalçaya orak asarlar. Her memleketin kendisine göre hususiyeti vardır. Bazı şehirlere mahsus ocaklar ve bundan gelen nsanlar vardır, Meselâ bunların terliği (başa giyilen) veya yağlığı (başa örtülen) alınıp lohusalara konursa al karısı korkar. (İlbeği)

Kadın çocuk doğururken yalnız kalırsa Al karısı bir kadın şeklinde gelir kadının ciğerini çeker, suya çalar, yani batırır. Eğer suya atarsa lohusa ölür. (Gaziantep)

Bir kadın çocuk doğursa Binasit kabilesinde Lemi Ahmedin oğlu Mehmedin ailesinin terliğini alıp kadının yanına korlar. Çünkü bu terlik sahibinin babasının babası Lemi Ahmet Al karısını yakalamış ve ona yemin ettirmiş. Al karısı da yedi göbeğe kadar bunların korkusundan kaçarmış. Ahmedin oğlu Mehmedin rivayetine nazaran babası al karasını suyun kenarında elinde ciğer olduğu halde yakalamış (Gaziantep). Al karısına Araplar (Ebulbad) diyorlar. Bu erkek suretindedir. Lohusaların diğerini alıp götürmesi Arab rivayetinde mevcut değildir. (Gaziantep)

Al karısı uzun parmaklı olup gözü tepededir. Lohusaların gırtlakına sarılır, ciğerini alır, suya çalar. Vaktile birisi al karısını ciğer elinde olduğu hale yakalamış, döğmüş. Al karısı da pabucunun kokusu olan yere gelmem diye yemin etmiş. Bunların kokusu olan yere gelmezmiş. Al karısı şimalden gelir, kafileye karışır. Al karısı demirden korkar. Onun için lohusanın evinin kapısına demir yahut orak korlar. (Gaziantep)

Al karısı lohusaya gelir. Ciğerini çalar, suya bırakır ve lohusayı öldürür. Bir kadın su kenarında bir avrat görmüş, elinde ciğer varmış Derhal mesleyi anlıyarak elindeki çuvaldızla avratı yakalamış. Al karısı da bunun nesline dokunmıyacağına yemin etmiş. Elindeki ciğeri götürüp yerine koymuş. Al karısı da süpürgeden korkar. Onun için lohusanın yattığı odanın kapısı arkasına süpürge koyarlar. Al karısı gelirse (Bak, bak süpürge koymuşlar) dermiş (Gaziantep). Al karısı basarsa lohusanın bir yerine bir parça kurt dişi dikerler. Bu suretle kadını korkutmak mümkün olur. Uzun ve büyük merasimle kurşun dökerler (Anamur). en başlıca tedavi okumadir. Hastanın yatağı etrafına kara saplı bir bıçakla daire resmolunur, sonra okunur, veya üç gün sürer (Sinop).

Al basması hakkındaki hırafe bütün Türk kavimlerinde aşağı yukarı aynıdır. Al basdı aynı zamanda şerir bir ruhun adıdır. Bu ruh bütün Türk kavimlerinde sarışın veya kırmızı saçlı olarak tahayyül olunur ve dişidir. Anadoluda Al karısı derler. Bu ruh bilhassa lohusalara musallat olur. Onun için lohusa katiyen yalnız bırakılmaz. Al karısı gitmezse tüfenk atarlar. (Trabzon)

Al basmadan 40 gün (aydınlığı) çırağı söndürmiyerek muhafaza etmek lâzımdır. Bir günde doğuran iki lohusa çocuklarını bir araya getirmezler. Bunlardan birini kırk basar. Kırk basmaması için bu çocukları arka arkaya getirirler ve aralarına su dökerler. Kadınlardan birinin çocuğunu diğeri alır. (Bayburt)

Meryem ana otunu suda içirirler. Hasta üzerine kaz atarak gak dedirtirler. (Adana ve Mersin)

Al karısı ata pek meraklı bir peridir. Ata binip gezmesini pek sever. Al karısı bindiği zaman at pek terler. Al karısı demir sesinden çok korkar (Erzurum). Al karısı ahırlarda bulunur. Bunun en çok korktuğu çuvaldız imiş. Ocaklı adamlar çuvaldızla yakalayıp bundan nesillerine dokundurmıyacağına dair söz alırmış. Lohusaların ciğerine musallat, ciğerini çeker, suya batırırmış. Batırmadan yakalanırsa ciğeri yerine koyar, yoksa lohusalar ölür-

müş. Erkeklerin pantalonundan ve demir parçasından korkarmış. (Erzurum)

Al karısı gelmemek için çuvaldız yatağın başına konur. Erkek külâhi veya kuşağı konur (Erzurum). Al basarsa komşular toplanır. Demiri demire vurup Al karısını korkutmaya çalışırlar.

Lohusaya kırmızı kurdele bağlarlar (İstanbul). Lohusanın zevci zabit ise kılıcı yatağın baş tarafına takılır. Kırmızı bir tül içinde bir baş sarmısak ve mavi boncuk bağlanarak yatağın yanına asarlar. Yatağın içine çörek otu serperler. 7 gün yalnız kalmaz.

Al basmasile ölen genç ve güzel lohusalara arkadaşları acıklı türküler yapar, güzel sesli kadınlar bu türküyü toplantılarda ölen lohusanın hatırasını yad için bağırırlar (Soma). Lohusalar Al bastı oldukları zaman lohusanın veya komşunun evinde erkekler tarafından silâh patlatırlar. Silâh sesinden ürküp lohusa kendisine gelirse al basdıdan kurtulur. Duymazsa ümit kesilir (Soma). Al basmasına Gelincik hastalığı da derler. Gelincik şurubu iyi gelir. Gelincik şekerle şurup yapılır. Senelerle durur. Çocuğa da al basar, bu da havaledir (İstanbul). tedavi ocaklarından kılıç ve yazma getirilir. Kılıç lohusanın yastığı altına konur ve yazma da başına bağlanır. (Kayseri)

Al karısı, al anası ve al kızı efsanevî bir mahlûktur. Uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, yağlı ve uzun saçlı, memelerini omuzlarının üstüne atabilen, al gömlek giyinmiş, lohusaların ciğerlerile geçinir. El ve ayakları gayet küçüktür Türlü kıyafetlere girebilen çirkin, dişlek bir kocakarıdır. Lohusanın yanına ocaktan girdiğinden bazı yerlerde lohusanın döşeğini ocağa yakın yapmazlar. Lohusanın yalnızlığını kollar. Herkes yattıktan sonra fırsat arar. Al karısı gözle görülür, elle tutulur mahiyet arzeder. Al karısına pek çok efsaneler vardır. Misaller hep buna benzer. Tedavi eden acaklar için de garip efsaneler dillerde dolaşır. (Sinop)

7 — Doğan çocuğu yaşamıyanların aldıkları tedbirler.

Şeyh Hüseyin tekkesine gidip adak adarlar. Çocuk yaşarsa kurban keserler ismini de Hüseyin korlar. (Konya)

Hiç çocuk doğurmıyan kadının yakasından geçirirler. Bu hiç doğurmıyan kadın şayet doğuracak olursa annesi olur. Yedi yaşına kadar doğan bu çocuğun masrafını bu hiç doğurmıyan kadın yapar. Buna (yaka anne) derler. Şayet bu çocuk yaşayıp diğer doğanlar yaşamazsa çocuğu soğuk fırına koyarlar. Önüne de birkaç tane odun korlar, fakat yakmazlar. Çocuğa etmi istersin, kardeşmi istersin? derler. Çocuk et istiyorum derse bundan sonra da doğan çocuğun yaşamıyacağı manasi çıkar ki bu çocuğu ana ve babası hiç sevmez. Çocuk şayet kardeş istiyorum derse çocuğun yaşıyacağı anlaşılır. (İzmir)

Aynı sual çocuk kazan altına konarak ta sorulur. Keza 41 tane Mehmet adlı bir kimsenin zevcesi tarafından elbise yapdırılıp çocuğa giydirilir. Keza 41 Mehmet isimli kimseden para alınır. Bu para ile çocuk doğmadan avvel bir küpe alınıp doğan çocuğun kulağına yedi yaşına takılır (İzmir). Çocukları hep ölen bir kadın: (Allah bana bu defa bir çocuk verirse bunu satayım) der. Çocuk doğunca tanıdıklarından hiç çocuğu olmamış birini intihap eder ve çocuğumu sana sattım diye o hanıma satar. Ben de çocu-

ğunu .. liraya alıp evlatlığa kabul ettim, diye satın alır. Çocuk doğunca hiç ,yıkanmadan evvel bu hanıma verilir. Hanım da kendi gömleğinden çocuğu üç defa geçirir. Sonra çocuk yıkanır ve kundaklanır. Annesinden evvel satın alanın kucağına verilir. (Sinop)

İlk nikâhlılardan 7 Mehmet adlı evden gömlek için bez parçası toplanır. Bu parçalardan gömlek ve zıbın dikerler. Çocuk doğunca bunları giydirirler (Çorum). Gene 7 Mehmet adlı evden gümüş toplanır. Bununla muska yapılarak çocuğun boynuna asılır. (Sinop)

Çocuk ölümü perilerin boğmasına da hamlolunur. Yeni doğuran kadın sancılanırsa beline boy muskası ve yanına bir köpek veya yavrusu bağlanır. Çocuğu boğacak peri köpekten korkar, gelemez. Mezarlıktan bir taş getirilerek iki kişi tarafından musalla taşı üzerine konur. Bunlardan biri verdim diye taşı kapar. Ölü baskınına karşı tatbik edilir. Ölü baskını küçük çocuklar ölünün yıkandığı yerde ölüden artan su ile yıkanır. Yıkanmazsa ölü baskınına uğrar. Bunlar cansız ve hastalıklı olup, bir türlü düzelmez ve ölürler. Ölü baskınına uğrıyan çocuk için mezarlıktan toprak alınır. Buna ölü toprağı derler. Bir beze konur, ısıtılan suya atılıp çıkarılır. Suyu ile çocuk yıkanır. Toprak gene alındığı yere götürülür.

Çocuğun yaşaması için verilen isimlerden Dursun, Durmuş, büyük baba, Durak, Yaşar gibi isimler vardır. Veya bir Ermeni ismi koyarlar. Çocuğu çok olanlar artık çocuk istemezlerse Yeter, Kâfi, Yetişir gibi isim koyarlar (Trabzon). İstanbulda da bu kabil isimler konmuştur.

Çocuğu yaşamıyan eve gelen misafire çocuğun göbeğini kesdirir. Bir taş vardır ki kıpti taşı derler. Bazı düşmüş çocuğun doğduğu dakikada bu taşı avuçlarında sıkarlar. Çocuk derhal ölür. Bununla boğulan çocuğun boynu vucudu yeşil olur. Bu bir yuvarlak taştır. Bıçak ucuna konduğu zaman kendi kendine döner. Üzerinde kudret elile yazılmış yazı vardır. (Erzurum)

Çocuğu yaşamıyanlar satarlar. Çocuk doğunca kundaklanır, bir cadde de yalnız bırakılır. İlk gören insan çocuğu alır gider. Çocuğun sahiplerinden gözetliyen bir kişi bir sahan unla para alır. Çocuğun götürüldüğü tarafa gider. Çocuğu götüren evden para ve un mukabilinde geri satın alırlar. (Çorum)

Anadoluda bir çocuk anasından doğumdan sonra yaşamazsa yaşasın diye bir türbeye satarlar. Adını (Satı) korlar (Afyonda). karnında satarlar ve ismini doğunca korlar. Bir kadının hep erkek evlâdı olur da kız olmasını arzu ederse kıza dönsün diye doğmadan evvel Döne ismini koyuyorlar. Bu suretle kız doğacağına itikatlar vardır. Döne ismine çok tesadüf edilmezse de Satı ismine Anadolulu kadın ve erkeklerde çok tesadüf olunur.

Çocuğu yaşamıyanlar kırmızı güvercin beslerler, çocuğun adını Durmuş koyarlar (Nezip). Çocuğu durmıyanlar yani yaşamıyanlar çocuk doğduğu vakit bir araba veya kürde satarlar, sonra tekrar satın alırlar, ve çocuğa da Arap veya Kürt diye ad takarlar. Böyle yapılırsa çocuk yaşar. (Gaziantep)

8 — Çocuklar ve hastalıkları hakkında tedbirler ve inanmalar

Diş buğdayı = hediği : Çocuğun dişi çıktığı vakit bir cuma günü diş hediği

kaynatılır. Akraba ve komşuları çağırırlar. Bazen de tabaklara üzeri şekerli hedikler konularak dağıtılır. Tam cuma salâsı okunurken içerisine bir ayna, biraz ekmek, tarak, makas, üzerlik konmuş bir kalbura çocuk oturtularak başına hedik dökülür. Bu esnada kadınlar Allah evlenmesini göstersin diye bağırırlar. Çocuk başına dökülen şeyin birisini şaşkınlıkla alır. Kitabı alırsa okumuş, âlim, aynayı alırsa şık, makası alırsa terzi, eleği alırsa zengin olur derler. Üzerliği alırsa göze değmesin diye ateşe atarlar. Kalburdaki hedik taneleri gözükmesin diye kuşlara serpilir. Ekmek köpeklere atılır. Diş hediği yapılırsa çocuğun dişleri erken çıkar. Mısır, darı hediği kaynatılır ve başına dökülürse çocuğun dişleri iri çıkar. Onun için herkes buğday hediği kaynatır. Fakirler de cezvede buğday kaynatıp çocuğun başına dökerler. (Kilis)

Söylemiyen çocuğa : Ramazanın ilk günü bir simit sofraya konup kalkacak. 30 gün böyle unutulmadan tekrar olunacak. Torbaya konup kıbleye asılacak. Söylemiyen çocuğa Ramazandan sonra yedirilecek. (İstanbul)

Çocuğu öksürükten ve boğmacadan kurtarmak için Ayıntabın şarkı cenubisindeki bir yerde delikli kayaya sokarlar. Bu delikten geçirirler. Öksürükten kurtulur.

Çocuklar uyumazsa mescitlerin direk ve merkadlerin kapı eşiklerine çocuğun başı vurulur. (Kayseri)

Çocuk veremlerine kaplumbağa yedirirler. İhtiyar kadınlar verem tavukları tanırlar. Bunların karnını yarar, hususi fırına sokar, üç defa fırınlandırır. Göğsünün etinden ve ciğerinden alır, verem hissettikleri hastaya verirler. (Sinop)

Piri babaya yürümiyen çocukları, gece ağlıyanları götürürler. (Amasya)

Küçük çocukların göz ağrısına meme sütü damlatılır. (Adana, Mersin)

Mahalle çocuklarında salgın bir hastalık olunca, dört yol ağzında yapılan yufka, dört yoldan geçen yolculara dağıtılır. (Çorum)

(Alakese) denen kuşu vurup dilini çocuğa yedirirler ve kanarya kuşunun da artık suyunu kırk gün çocuğa içirirler. (Sinop)

Çocuk parmaklarını yalarsa yüreği yağ bağlar. Çocuğa kırkı içinde su verilirse - yalatmak suretile - akıllı olurmuş. Çocuğun ana ve babası arasında yatakta yatırılması iyi değilmiş. Melâikeler ya kaldır veya kaldırırım dermiş.

Çiçek aşısı yapılmamış bir çocuğa çiçek koklatmak iyi değildir. Koklatılırsa çiçek çıkarmış.

Çocuğun aynaya bakması iyi değilmiş. Yılına kadar anası bir daha doğururmuş. (Sinop)

Çocuk vaktinde yürümezse boynuna bir ip bağlıyarak mubarek addedilen bir yere meselâ Bayburtta Al Hu dede türbesine götürülür ve tavaf ettirilir. Ekmek ve parayı çocuğun başından çevirip fıkaraya sadaka verirler.

Kırkı çıkıncaya kadar çocukların çamaşırları gece dışarı bırakılmaz. Gün battıktan sonra içeri alınır. Dışarda bırakmak iyi değildir.

Alaca Saksagan kuşu beyni nöbetşekeri ile halledilip çocuğa verilir. Bağ zamanına tesadüf ederse siyah üzümü okutup aç karnına verirler. Koca Mustafa tekkesine peynirşekeri götürüp, okutup çocuğa yedirirler. Tekkelerden mühürlü kâğıt alına-

rak suya konur ve içilir. Tabaklar, kaşıklar yıkandıktan sonra durulama suyunu içirirler. Bazıları dilin ucunu yapışık telâkki ettiklerinden onluk ufak altınla altındaki damarı keserler. (İstanbul)

Çocuğun vaktile yürümesi için Helva baba türbesinde 3 aylık olunca helvayı babanın başı üzerinde evvelce hazırlanmış helvayı dağıtırlar. Topraktan bir miktar alarak çocuğun üzerine serperler. (Kırkkilise)

Yedi yaş dişi. Yedi yaşında ilk dişi düşen çocuğun eline düşen bu diş verilir. Çocuk elinde diş olduğu halde (Al karga sana kemik, ver bana demir diş) denerek bunu bir evin kiremitliğine atar. Yahut yedi yaş dişini valdesi alarak Bismillah diyerek bizzat hayvan ahırına atar. Bundan maksat çocuğun malı inek, öküz, koyun cihetinden zengin olmasıdır.

Yedi yaş dişi saklanır. Deliksiz inci, mercan ve ölü kemiği ile birlikte dökülür. Bal ile karıştırılır. Macun yapılır. Vereme karşı bir deva olarak kullanılır. Keza 20 yaş dişi de aynı hastalıkta kullanılır. Emzikli kadının sütü sıcak olursa çocuğun dişi çabuk çıkar. (Sinop)

Yürümiyen çocuğu Cuma günü salâ vakti bir cami kapısına götürerek çocuğun ayaklarını birbirine pamuk ipliğile bağlarlar. Annesi bekler ve kara saplı bıçak olduğu halde camiden ilk çıkan zata bu bıçağı verir. O zat ta Bismillah diye çocuğun (kötürüm kösteğini) keser. Bu iplik çok defa kesik bir halde yürüyünceye kadar ayakta durur. Yürümiyenlere bu kabil köstek kesme aletleri (bunu yapan hususî kadınlar var.)

Kurban Bayramının ilk günü validesi kucağına büyücek bir sepet alır. Çocuğu da içine oturtur 41 evden birer koyun bacağı toplar. Bunları pişirir ve çocuğa yedirir. (Sinop)

Köylerde ocağın tütmesi için çocuk lâzımdır. Çobuk ne kadar çok olursa evin bereketi okadar çok olur.

Konuşamıyan çocuklarda ayın ilk Çarşanbasında durulanmış bulaşık suyunu bir kaşık içinde 3 gün sıra ile çocuğa içirirler. Bu faide vermezse öküz çanı alınır. Bu su çanın içine konularak çocuğa içirilir. Çan içinde bir demir safiha vardır. Çana çarpdıkça seda verir. Bu dil su içerken oyana bu yana nasıl oynarsa çocuğun dili de öylece oynar sanılır. (Sinop)

Söz söylemiyen çocukları şeyh camiine götürürler. Camiin anahtarını çocuğun ağzına sokup çenesini açarlar. Bundan sonra çocuğun söz söyliyeceği itikat olunur (Gaziantep).

Lisan rekâketi olan çocukları Hasekide Bayram paşa tekkesinde Basınai şerife götürürler. Türbede bir anahtar vardır. O anahtarı suya korlar. 3 kere birer hafta ara ile götürülür, anahtarla dilini gittikçe daha çok sokarak açarlar. Basmai şerif kuyusundan su içirilir. (Rekâket için çok tecrübe olunmuştur. Bu telkin altında geçiyor. Adeta anahtarla boğazını açarlar) Hastaları götürürler, iyi olmıyacaksa çabucak toparlanıp gider hanaat vardır.

Çocuk yemeğe başlayınca çabuk konuşması için dana ve koyun yedirilir (İzmir). Yürümiyen çocuklar geç söylenir (Bursa).

Uykuda dişlerini gıcırdatan çocuklara ayak kapısının tersile üç cumartesi ağızlarına vurulur. Ağlıyan çocuklara da keza böyle yapılır (İzmir ve Konya). Daima ağlıyan çocukları Cuma günü salâ vakti

babasının pabucile ağzına vururlar (Konya). Yedi başına gelmemiş çocukların yanında ölüden çok bahsedilirse hasta olurmuş. Böyle çocuğu okuturlar. (Konya)

Küçük bir çocuğun üstüne biri gelip te ona bir ölüm haberi verirse o çocuğu ölü basıp hastalanır. Çocuk günden güne zayıflar. Hiç yemez, yürümez, oturamaz. Yıldız hamamını tavsiye ederler. Orada evvela iki reket namaz kılınır. Yıldız dedenin ruhuna fatiha okunur. Konuşulmadan burada hacet kurnasına götürüp yıkarlar. Oradan türbeye götürürler. 3 defa tekrar edilir. İyi olacaksa hemen tesiri görülür, yoksa ölür, (İstanbul)

Yürümiyen çocuklar ayın ilk Cuması Sultan Selim, Şehzade, Eyüp sultan ve daha bir çok camilerin avlularında salâ verilirken kollarının altından tatmak suretile yavaş yavaş salâ sonuna kadar gezdirilir. Bu suretle birinci defada çocukların yürüdüğünü kerkes söyler. Yahut yürümiyen çocukları Arabi ayın ilk cuması salâ ya götürürler. 3 defa gezdirirler. Yayut kollarından tutub kıbleye karşı 3 defa sallarlar. 3 Cuma tekrar olunur, Bazen (sallarım salâya, yalvarırım Mevlaya, yürüsün gelecek Cumaya) derler. Yürümezse ikinci yahut üçüncü defa götürürler, (İstanbul). Eyüp Sultan türbesi etrafında gezdirirler. Türbedardan nüsha alarak çocuğun boynuna takarlar. Bazen de Merkezefendi ve Sultan Ahmed camilerinin avlusundaki büyük ağacın etrafında Arabi ayının ilk Cuması götürüp 3 defa dolaşdırırlar. Yahut 3 Cuma salâ vakti üç yol ağzında çocuğun kollarından 2 kişi tutup sallar. Sünbül efendi türbesinde da aynı şekilde 3 defa yürütürler. Koltuklarından tutup sallarlar, (İstanbul). İstasyön tarafında İmam bağı evinin tekkesinde yürümiyen çocukları orada taşa bindirirler, çocuk yürür. (Konya)

Oğlan çocuklara: Sedef kurtunu zeytin yağına atıyorlar. Ne kadar durursa du ruyor. Buna sedef yağı diyorlar. Yelli çocukların kasıklarına sürüyorlar, (eski Bursa darüşşifası yerinde)

Küçük çocuklar yeşil ishale tutulurlarsa bir fincan tabağına su konur, içerisine 3 dikiş iğnesi atılır. Tedavi yapan kadın su içindeki iğnelerin üstüne parmağile basar. Şiddetli basma ile iğneler parmağile kalkar. Bunları başına takar, dua eder. Bu su ile çocuğun yüzü yıkanır. (Sinop)

Çocuk kaşeksisinde (ay basdı, kamerle münasete konulan bir bocuk hastalığıdır.) Ayın sıra ile 3 Çarşamba akşamlarında kollarından tutularak aya karşı (ya al, ya ver) diye 3 defa sallanır. Dua okunur. Çocuğu sallayan arkasına bakmadan çocukla beraber eve avdet eder. İyi olmazsa manda fışkısı ile tartılır. Değirmenden yeni alınan bir un çuvalı üstünde evin önüne gelen bir atlı misafirin at izinden alınan toprakla sabahleyin erken değirmen dönerken bunun ilk suyunda çocuğu yıkarlar. İyi olmazsa seher vakti yeni bir mezar üzerinde yıkarlar. Arkalarına bakmadan eve avdet ederler. Evde su ısıtılır. Suyun içine darı tanelerile yeni bir mezar üstünden alınan toprak parçaları ilave olunur. Aydaşık bir çocuk için sabah erkenden hamama gidilir. Yedi kurnadan birer tas (ilginti su) kurna musluğuna ilk gelen damla alınır. Çocuk bu su ile yıkanır.

Beneksiz düz beyaz veya siyah bir köpek yavrusu bulunur. Bu yavru bir küfe altınâ konulur. Kıbleye karşı 7 pınardan güneş doğmadan birer miktar su alınır.

Çeşme başından ayrıca birer dane tuğla ve kiremit gibi yedi kırmızı küçük taş parçası alınarak suyun içine atılır. Çocuk bu su ile küfe üstünde yıkanır. Hastalık bu suretle köpeğe devredilir. Çocuk yıkandıktan sonra yatağa yatırırlar. Ancak uyandıktan sonra giydirilir. Eğer çocuk iyi olacaksa yavru üç gün içinde ölür. Şayet yavru ölmezse çocuk ölür. (Sinop)

Vilâdî ve kisbî sıskalıkta havanın güzel bir zamanında Cuma günü salâ vakti çocuk kayıkla denize çıkarılır. Tam salâ verilirken iki minare arasında bulunur. Beraber götürülen kitap, tas (sebilci tası şeklinde küçük bir tastır. İçinde ayetler yazılıdır, 41 de küçük demir halka vardır. Yedi dalgadan 7 tas su alınır. Bu suyun içine 7 pazı kökü, 7 maydonos kökü ve 7 tane taş ilâve olunur. Bu su ile çocuk yıkanır. Çocuk kurunma havlusu ile hemen uyutulur. Çocuk uykudan terli ve yüzü kızarmış bir halde uyanırsa yapılan tedbirin iyi tesir edip çocuğun iyi olacağına itikat edilir. Hava fena olursa kitap tasile alınan suyun içine köpek ve leylek başlarını havi bir torba konarak çocuk evde yıkanır (Sinop). Asfiksiye düçar olan bir çocuk ısıdılarak açılan kurt ağzından geçirilir (Sinop). Küçük abdestini tutamıyan çacuklara sıcak eti kıyma halinde yedirirler (Sinop). Çocuk umumî zaafa, aklî ve ruhî bir hastalığa düçar olursa ismi değiştirilir. Bunun için birtakım isimler verilmiş dört pide (ekmek hamuru) yapılır. Fırına atılır. Hangi isimli daha çabuk kabarırsa o isim verilir. Çocuk ta hastalıktan kurtulur (Sinop).

Çocuğun ilk dişi çıkınca gizlerler. Birisi gûya bilmiyorlarmış gibi maşallah... nin dişi çıkmış derler. Hazır olanlar el çırpar. Çocuğa münasip bir hediye verir. Çocuğun 1-2 dişi çıktıktan sonra diş buğdayı yapılır. Buğday kaynatılır, içine tuz, şeker, ceviz, fındık, fıstık konur. Akraba ve misafirlere ikram olunur. Çocuğun karnı ağrırsa çeyreklenir. (Çeyreklenmek çocuğun sağ kolunu sol kolu, sol kolunu sağ kolu üzerine 3 defa getirmek, yüz üstü yatırılarak keza üç defa sağ elini sol ayağı, sol elini sağ ayağı uçlaşına dokundurmaktan ibarettir.) Toprak bir tavanın veya çanağın dış tarafı dibinde Hindistan cevizi eritilip çocuğa mama halinde azar azar yedirili. Bu son şekil bilhassa yeni doğanlara karın ağrısı olmadan tatbik edilmektedir ki bu suretle ağrıların önüne geçilmiş itibar olunur. (Sinop)

Kırklı ve daha büyük çocukların devamlı bir surette boynunu oynatmasile müterafik (tik) a Sinopta (kıkırık) diyorlar. Kızoğlankız bir gence 3 gün yedişer defa (İkrabismi) suresi okunur. Çocuğun kuyruk sokumundan kan alınır.

Çocuk havaleye tutulursa bu hastalığa tutulduğu farzedilen yerde kiren çivisi ile çivilenir. Çocuğun beline balık ağsı bağlanır. Boy nüshası yazdırılıp çocuğun boynuna takılır. (Sinop)

Pamukcuk : Dut veya armut şurupları sürülür. Şayet geçmezse annesinin saçıle silinir. Maydanoz cezvede kaynatılarak ve parmağa bir parça pamuk sarılark bu maydanoz matbuhu ile çocuğun ağzı 3 gün temizlenir. Çivit ile nöbet şekeri döğülür. İnce toz haline getirilir. Ağız pamukla silindikten sonra bu toz sürülür. (Sinop)

Kurt kafasının üstüne kırk bardak su dökerler. Bu su ile ana ve çocuğu yıkarlar. Çocuk yıkanırken kurt kafası çocuğun ba-

şı üzerinde tutulur. Su bunun üzerinden dökülür. (Gaziantep)

Sokakta çok gezen çocuk hakkında (göbeği sokakta kesilmiş) veyahut göbeği sokağa atılmış derler. Çocuk için ağaç dikerler. Ekseriya servi, kavak ağaçları seçilir. Eğer bu ağaç bozulmadan büyür ve yeşillenirse çocuğun ömürlü olacağına, kurursa çocuğun yaşamıyacağına veya yakında öleceğine inanılır (İzmir). Yürümeye geç kalan çocukları dört yol ağzına götürürler ve kollarından tutarak beş on dakika sallarlar (İzmir).

Camiikebir yanında yürüden dede vardır. Çocukları yürütmek için oraya giderler. Ulu camiin mihrabı biraz eğri gelmiş. Yürüten dede mihrabı arkasına alarak doğrultmuş (Bursa). Karacaahmet mezarlığında (Altı direk sultan) ve gene Altı direk kubbeli bir zat var. Orada Karacaahmedin merkebi yatarmış. Yürümiyen çocukları oraya götürürler. Yaramaz çocuklar için Yürüyen dedeye beş kuruşluk şeker alıp evliyanın başına koyarlar. Sonra gidip alıp çocuğa yedirirler. Anlatılan menkıbeye göre Yürüyen dedeyi oradan kaldırmaya üç defa teşebbüs edilmiş, fakat Yürüyen dede camii yıktığı için vaz geçmişler (Bursa). Yaramaz çocuk için Ak bıyık namında bir zatın kabrine bir simit korlar ve çocuğa al derler. Çocuk bu simidi yiyince sükûnet hasıl olur (İstanbul).

Velhasıl Anadoluda çocuklara ve çocukluğa ait âdat ve itikatlar pek çoktur. Bunlar pek çokdur ve kıymetleri vardır. Bunlara da birçok şehir ve vilâyetlerde benzeyişler olmakla beraber arada şayanı dikkat farklara da tesadüf olunur. Çocukların istedikleri gibi yetişmesi ve nazar değmemesi esastır. Buna dair birçok misaller sıralayabiliriz.

— Ailenin en yaşlı kadını tarafından bir takke dikilir, bir minder altına konur. Bu minder üzerine anası karnında olan çocuğun babası oturtulur. Bundan maksat doğduğu zaman çocuğun yaramaz olmamasını temindir, (Kastamoni).

Yeni doğan çocuk ziyarete gelen misafirler gidince ağlarsa nazar dediğine hükmedilir ve bir tas suyun içine ocakta yanan ateşin parçalarından üç parça atılarak söndürülür. Sonra bu kömürlü sudan çocuğa içirirler. (Kastamoni)

Vakit öğleyi geçtikten sonra çocuğun kirli bez ve çamaşırları yıkanmaz. Yıkansa bile suyu yere dökülmez. Çünkü gün yarılanmış ve binnetice eksilmiştir.

Yedi gün sonra çocuğun göbeğindeki parça düşünce çocuk güler yüzlü olsun ve sokaklarda oynamasın diye bu parçayı gül ağacı dibine gömerler.

Bazı yerlerde doğumu takip eden 40 günden evvel çocuk sokağa çıkarılmaz. Bahçede gezdirilmez. Cinlerin ve perilerin üstüne basar, onları da çarpar düşüncesi hakim olduğundan çocuğun gezdirildiği yerlere şerbet dökülür. Çocuk orada yalnız bırakılmaz. Zaruri olarak bırakılacak olursa baştarafına bir maşa, süpürge, Kur'an ve bıçak koyarlar. Bu eşya onu muhafaza edermiş. Lohusa kırk günü ikmal edinceye kadar mahallede veya başka taraflarda gelinlerle görüşülmez. İki kırklı birbirini görürse muhakkak hastalık olur.

Erkek çocuğun kırkı içinde bir gece muhakkak sokağa çıkarılması icap eder. Çünkü çocuk cesur olur. Fakat ilk gideceği ev muhakkak bir Ali evi olacaktır.

✱ YAZMACILIK ✱

Yazmacılık İstanbula mahsus bir sanattır. Acemlerin basmaları ve Radosun bezleri de meşhurdur, fakat bizim yazmalar el ile yapılır ve onlara benzemez. Bunlarda sade ve güzel olan Türk zevkı göze çarpar. Elde kalan en eski yazmalar takriben yüz seneliktir. Yazmalar tülbent gibi ince bez üzerine boyamak suretile yapılan yorgan yüzü, yastık, seccâde, başörtüsü, yemeni, çevre, perde, bohçe gibi şeylerdir.

Yazmacılığı iki devre ayırmak lazımdır. Eski ve yeni yazmalar: Eski yazmalar yenilerden tamamile ayrıdır; renkler kök boyalardan bir kaç defa kaynatılarak elde edilir çok ahenkli ve sabittir.

Kumaşa fırça ile sürülür, bu fırçalar gayet basit şekilde tavuk tüyünden evlerde yapılırdı. Etraf cizgileri ekseriya el ile çizilmiştir, bazan da gayet güzel motifler tahta kalıp ile basılmıştır. Üzerine resim yapılan bezler ise Bursada dokunan mermerşahı namındaki yerli pamuk bezleri idi. Halbuki şimdi kullanılan renkler sabit değildir, Avrupa toz boyalarından yapılır ve kaynatmadan doğrudan doğruya kalıp ile basılır. Kumaşlar da yerli değildir. Notifler Türk karekterini kaybetmiştir. Eskiden bu san'ata çalışan belki on bin işçi varmış.

Bilhassa Balkan devletlerile Suriye ve Mısıra pek çok ihraç olurmuş. Bu günkü şekli ile yeni hayata uymadığından ancak avam tabakasının ihtiyacına tekabul eden zamalarımız evvelki ehemmiyetini kayb etmekle beraber yine yüzlerce işçi besliyor ve yaşıyor.

Münevver tabakanın da seve seve kullandığı eski yazmaların yine ayni güzellikte yapılmamasıne hiç bir sebeb yoktur ve bu sanati Türk zevkini yeniden vererek kurtarmak lâzımdır.

Nasıl ki Bulgaristan yazmacılığı teşvik için yazma yapanlardan beş sene müddetle vergi almıyor ve bu suretle bu sanati himaye ederek ilerletmeğe yardım ediyor.

Yazmaların etraf çizgileri evvelce ya el ile çizilir yahut tahta kalıp ile basılır, bezler gayet sade şekilde bir tahta çerçeveden ibaret olan gergeflere dört başından toplu iğne ile tutturulur, çivit tabir edilen

---

Çocuk büyüyünce Aliden olmuş olur (Kastamoni). Çocuk bir bacağını diğerinin üzerine koyarsa annesinin yeni bir çocuk getireceğine itikat edilir (Gaziantep). Lohusalara musallat olan al karısının çocuklarda tezahur eden şekline (alacama) denir. Bu hastalık nazardan olur. Çocuk buna yakalandığı zaman bayılır. Tedavisi için çan çalarlar. Bu çan davarların (koyun sürüleri) boynundaki çandır. Çocuğu gömlek yakasından geçirirler. Sofrayı yırtıp çocuğu ondan geçirirler. Erkek çocuğu olmıyanlar kız çocuğuna erkek elbisesi giydirirler (Gaziantep).

Dr. A. Süheyl Ünver

mavi boya sıcak olarak mavi ve yeşil olacak yerlere sürülür.

Mavi boya kaynarken gayet pis kokar. Eğer pis kokuyor denirse hemen bozulurmuş, onun için kaynatanlar, (aman ne güzel mis gibi kokuyor diye arada bir söylerler) Sonra al ve mor renkleri tutturan, tesbit eden şap tertibi ile çiçeklerin içine tırnak çekme tabir edilen damarlar yapılır. Kuruduktan sonra bezler bol suda yıkanır, kırmızılı suda da eyice kaynatılır ve tekrar bol suda yıkanır, tekrar kurutulduktan sonra diğer renkleri boyamak için çeşitciye verilerek çeşitletilir.

Çividi, şapı ve çeşitlemeyi yapanlar ekseriya ayrı ayrı kimselerdir. Evlerinde çalışan kadınlar arasında bu renkleri fevkalâde yapanlar vardır. Has yazma, bir defa kaynar ve üç defa yıkanır. Hiç kaynamadan yapılan yazmalara sürme yazma, kalıp ile basılanlara basgı yazma, hiç renksiz yalnız siyah ile yapılanlara karakalem yazma denir. Eskiden karakalem ismindeki siyah boya, kök boyalardan yapılırdı, şimdi İzmir siyahı namındaki kimyevî boya ile yapılıyor. Evvelce en meşhur yazmalar Kandillide, Üsküdarda idi, şimdi de Kandillide oldukca güzel yazmalar yapılıyor ise de eski yazmaların ayarında değildir. Yazma boyaları toprak kaplar içinde durur.

Kök boyaların başlıca isimleri: Çivit. (Lahor. Bengal) Zırnık, Al bakkam, Mor bakkam, Şap, Cehri, Göztaşı, Siyah mazı, Beyaz mazı, Sarı halile, Kara halile, Saçı kırmızı, Tortu, Lutur, Taş kireç, Nışadır, Kaya tuzu, Kalam çengar, Sumak yaprağı, Tenekâr, Kurşun tozu, Kum tartar, Zamk, Limon tozu ve sairedir.

Güzin Feyhman